

'מה למעלה'

שיעור לשבת פרשת פקודי - החדש תשפ"ה

הרב מרדכי אלון שליט"א

אבא וסבא בחודש האביב

מִקְרָא־קֹדֶשׁ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶה לֹא־יַעֲשֶׂה בָהֶם... (שמות י"ב, ט"ו-ט"ז)

כלומר היא מתארת גם אם החג הראשון בפסח אבל גם את שביעי של פסח. ונשים לב - כאשר זה נאמר לבני ישראל בראש חודש ניסן הם עדיין לא ידעו את הטעם של שביעי של פסח, שבשביעי של פסח הם יעמדו על שפת ים סוף כשהמצרים אחריהם והם יגידו את כל השירה הגדולה וכו'. אנחנו היום יודעים שבשביעי של פסח ים סוף נקרע אבל כאשר הפרשיה הזו נאמרה לישראל מראש, זה לא היה ידוע. יש כאן דבר מעניין - אין אף חג שבמהותו הוא שני חגים, שני ימים טובים. ואם תשאלו על סוכות, התשובה היא שסוכות הוא חג אחד ושמיני עצרת הוא יום טוב בפני עצמו, ואילו פסח יש לו יום טוב ראשון מקרא קדש והיום השביעי הוא יום טוב מקרא קודש - וזה במהות החג וזה רק בחג הזה.

אורי דניאל

זו נקודה מעניינת שצריך לנתח אותה ולהעמיק בה, וחשבתי על כך השבוע בעקבות חוויה אישית אך ששייכת לעם ישראל כולו. צלצלתי לידידי הרב דורון פרץ, יו"ר המזרחי העולמי, שאיבד את בנו דניאל הי"ד בשמחת תורה תשפ"ד וגופתו עוד מוחזקת בידי מחבלי החמאס ימ"ש. בנו השני, יהונתן, נפצע אף הוא בלחימה וניצל. במהלך השנה יהונתן התחתן בחתונה מיוחדת, כשההורים עוד היו בחוסר ודאות ולא ידעו על גורל דניאל, והשבוע נולד ליהונתן בן ראשון ודורון הפך לראשונה בחייו לסבא. הברית התקיימה בדיוק שנה מהיום שהם קמו מהשבעה על דניאל, והילד נקרא "אורי דניאל". הרב דורון סיפר שהאבא אמר בברית, שהתקיימה בקיבוץ סעד, פחות מק"מ מנחל עוז, המקום בו נפל דניאל ונפצע יהונתן, שהוא דניאל הוא גיבור והוא לא רוצה שהילד יגדל בצילו של דניאל אלא דווקא לאורו. אורי דניאל.

הוא הוסיף ואמר לי משפט שתפס אותי - "הרגע הראשון שבו ראיתי את אשתי שמחה באמת מאז אותו שמחת תורה היה בברית. כשהיא נהייתה סבתא", והארכנו במושג הזה של סבא וסבתא, אני כסבא ותיק והוא כמי שמצטרף עכשיו ל'מועדון', ואחרי שחשבתי על זה עוד קצת אני חושב שאפשר להגיע מזה לתובנות עמוקות מאד ומשנות עולם בהקשר של ראשון ושביעי של פסח.

חג אחד, שני ימים טובים

"חודש האביב". עוד בגן הילדים למדנו שאחד משמותיו של פסח הוא 'חג האביב'. אמנם זה לא מופיע בשום מקום במקורות אבל זו לא טעות כל כך גדולה כי החודש עצמו נקרא חודש האביב -

שְׁמוֹר אֶת־חֹדֶשׁ הָאָבִיב וְעֵשִׂיתָ פֶּסַח לַה' אֱלֹהֶיךָ כִּי בְחֹדֶשׁ הָאָבִיב הוֹצִיאָךְ ה' אֱלֹהֶיךָ מִמִּצְרַיִם לְיָלֵה. (דברים ט"ז, א')

יש דבר נוסף שקרוי 'אביב' וקשור לפסח, והוא מופיע בפרשת ויקרא, בפרשת המנחות -

וְאִם־תִּקְרִיב מִנְחַת בִּכּוּרִים לַה' אָבִיב קָלוּי בָאֵשׁ גָּרֶשׁ כְּרִמָּל תִּקְרִיב אֵת מִנְחַת בִּכּוּרֶיךָ. (ויקרא ב', י"ד)

רש"י במקום מביא על פי חז"ל ואף הרמב"ם מלמד כך, שהמילה "אם" המופיעה כאן איננה אופציונלית אלא מחויבת ומשמעה - 'כאשר'. כלומר - 'כאשר תביא את מנחת האביב, שהיא מנחת העומר, הקרבה ממחרת הפסח...', והיא נקראת אביב מפני שהיא באה מהשעורים בביכוריהם. כמו "היום אתם יוצאים בחודש האביב" - בחודש בהן השיבולים טרם הבשילו, הגרעינים טרם הבשילו.

כבר מרן הרב קוק כתב על האביב -

יציאת ישראל ממצרים תישאר לעד האביב של העולם כולו (גרש ירחים)

ואני מבקש לעסוק היום אכן בענין האביב אבל הגעתי לזה מענין אחר לגמרי, מסיפור אישי שחוויתי השבוע. הכל מתחיל מכך שבפרשת החודש בה נפטיר השבת, ובניגוד לשלש הפרשיות האחרות שב-'ארבע הפרשיות', היא איננה ממוקדת במצווה אחת, אלא היא פותחת בקידוש החודש, עוברת לעשור לחודש שם עלינו לקחת שם לקרבן הפסח, משם היא ממשיכה למצוות הפסח ולליל הסדר שהיה במצרים, לחמץ ולמצות. כעשרים מצוות מניות שם! אבל היא לא מסתפקת בכך אלא אף עוברת לדבר שלא היינו מצפים למצוא שם -

שִׁבְעַת יָמִים מִצּוֹת תֹּאכְלוּ אֹךְ בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִשְׁבִּיתוֹ שָׂאֵר מִבְּתֵיכֶם כִּי | כָּל־אֶכֶל חֲמִץ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מִיִּשְׂרָאֵל מִיּוֹם הָרִאשׁוֹן עַד־יּוֹם הַשְּׁבִיעִי. וּבַיּוֹם הָרִאשׁוֹן

שהם צריכים - "נותן לחם לכל בשר". הוא האחראי. הוא בודק שהכל כשורה ורושם לכל אחד את המרשם המתאים לו וגם מספק לו אותו. כמו גוף שכל אבר בו מקבל בדיוק את מה שהוא זקוק לו לחיותו ורפואתו. אבל יש דבר שהדוקטור לא יכול לתת לגוף - את הנשמה עצמה. זהו ה"סובב כל עלמין". סובב זה לא המעגל שסביב אלא זה האור המקיף, זה מה שלעולם יהיה סובב, כלומר זו הסיבה הראשונה לכל השאר. סיבת הסיבות. תמיד יש איזו סיבה ראשונה והסובב הוא לא רק טכנית הדבר הראשון שנמצא שם, אלא זו הסיבה שנותנת את החיות שלה והיא המאפשרת לממלא למלא ממנה את כל העולמות. במילים אחרות, מקבילות, זה נקרא "אור פנימי" ו-"אור מקיף".

סבא הוא הסובב. אבא (ובן אמא) צריך למלא כל עלמין - הוא אחראי לתת לילד אוכל, להניק אותו. האחריות שלו מתחילה מהרגע שהילד מופיע ומאז הוא צריך לגדל אותו לאט לאט, לעלות, לפתח. הוא האחראי. המילה אביב באה, על פי האבן עזרא, מגזרת 'אב'. כי האביב הוא אותן שיבולי תבואה שנמצאות ממש בתחילת ההבשלה שלהן. זוכרים מה כתוב במכת הברד? -

וְהַפְשֵׁתָהּ וְהַשְׁעֲרָה נִכְתָּהּ כִּי הַשְׁעֲרָה אָבִיב וְהַפְשֵׁתָהּ גִבְעֹל. (שמות, ט' ל"א)

הברד הצליח להכות את השעורה כי היא כבר היתה בתחילת ההבשלה שלה. הגרעינים שלה מכונים 'אביב'. ומאותו רגע התפקיד של אבא הוא למלא את ילדיו בכל מה שהם צריכים. "ממלא כל עלמין". הקב"ה הוא אבא שלנו. הוא אבא, והוא מלך. אנו עבדיו. בפרשת החודש גם מתגלה שאנו הננו הצבא שלו - הוא הוציא את כל צבאות ה' ממצרים. כלומר אנחנו גם חייליו.

ויסב א-להים

מה קרה בליל הסדר במצרים? הוא הופיע כאבא. הוא בא לכל אחד ואחד וקרא לנו, בהתחלה בהתחלה, כפי שהיה משפט הפתיחה של משה לפרעה -

... **כֹּה אָמַר ה' בְּנֵי בְּכֹרֵי יִשְׂרָאֵל.** (שם ד', כ"ב)

אביב כמו שראינו זה הביכורים. וכל אחד מאיתנו הוא בן בכור לקב"ה. ושם, באופן של אב ובן, יש מערכת יחסים שלפעמים אתה בן עושה או לא עושה.

כאשר אנחנו יושבים כיום בליל הסדר, אנחנו מצווים לספר את סיפור יציאת מצרים כאשר אנחנו 'מסובים'. זו מצווה מיוחדת ויחידאית בשנה. חז"ל שואלים מהיכן לומדים את הדין הזה של חיוב ההסבה בליל הסדר, והם עונים תשובה מוזרה -

ויסב אלהים את העם. מכאן אמרו רבותינו (פסחים צט, ב) אפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב שכך עשה להם הקב"ה שנאמר ויסב אלהים. (שמו"ר כ', י"ח)

כלומר המקור להסבה בליל הסדר הוא הפסוק בקריעת ים סוף -

נולד לך נכד? נהיית בנאדם!

אמרתי לו שיש דבר מעניין בכך שאנחנו נוהגים לברך את ילדינו בכל ליל שבת בברכתו של יעקב את אפרים ומנשה, כשהברכה הזו שנבחרה לברך בה את הילדים היא דווקא הברכה שבה ברך סבא את נכדיו ולא אבא את ילדיו (ולא חסרות ברכות של אבות שברכו את ילדיהם שהיו יכולים לבחור בהן). וכל 'אבא טירון' מברך את ילדיו כמו איזה סבא זקן "ישימך אלקים כאפרים וכמנשה". ואולי יש פה דבר מעניין;

נדמה לי שבכל שבוע בליל שבת מבקשים ממך אבא'לה, שפעם אחת בשבוע תברך את הבן שלך, את הילד שלך, כאילו אתה סבא. תהיה פעם בשבוע סבא. מה ההבדל בין אבא לסבא? - אבא הוא האחראי על הכל. הוא דואג להכל וצריך לספר לו איפה היית, ולמה לא קמת ומה עשית, ומה יהיה עם זה וכו', ואילו סבא, יש לו 'בית חרושת לנחת'. הוא אמור להשקיף ולראות את הכל מלמעלה, בסובב. ופעם בשבוע בליל שבת, זה כל כך יפה להרגיש שאף אחד לא ממחר לשום מקום, ובעוד רגע נעשה את הקידוש של ליל שבת - אז תרגיש קצת סבא. תהיה סבא.

אתם יודעים, אני לא מכיר עוד שפות, בוודאי מערביות, שיש מילה מיוחדת לסבא. ביידיש אומרים זיידע, אבל באנגלית זה grandfather, בגרמנית Großvater, וכן הלאה. כלומר המילה היא 'אבא' והסבא הוא אבא הגדול. ורק בעברית יש מילה שנקראת 'סבא', והיא משורש אחר לגמרי מהמילה אבא. אז מה ההבדל באמת בין אבא לסבא?

מספרים על יהודי אחד חסיד גור, שנולד לו נכד והוא הלך לבשר את זה לרבו, הרבי מגור בעל הבית ישראל זיע"א. הרבי היה יהודי עם הדרת פנים מיוחדת - זקן לבן גדול, עיניים כחולות נוקבות, גבות עבות. וכשאותו חסיד נכנס אל הקודש פנימה ולבקש ברכה, אמר לרבי - "רבי, איך בין געווארן א זיידע" [רבי, נהיית לסבא]. והרבי הרים את עיניו קצת וענה לו - "וועסטו ווערן א זיידע? דו ביסט געווארן א מענטש!" [סבא נהיית? הפכת סוף סוף לבן אדם!]. אותו יהודי נבהל ולא הבין מה הרבי רוצה ממנו, אבל הרבי קרב אותו ושאל - 'ראית פעם כלב?', ענה אותו חסיד - 'כן, בלי לדעת אם זה טוב או לא. 'וגורים יחד עם הכלב, ראית?' המשיך הרבי, וענה החסיד - 'כן'. ואז שאל אותו הרבי - 'וסבא כלב שיושב עם הנכדים שלו, ראית פעם? מספר להם סיפור, לומד איתם פרשת שבוע?'. כוונת הרבי היית - מה שהיית עד עכשיו אבא - כל כלב יכול להיות אבא, אבל להיות סבא - סוף סוף נהפכת לבן אדם. זה סיפור כל כך עמוק ומתוק.

מחלא כל עלמין, סובב כל עלמין

בקבלה יש מושג יסודי שמדברים עליו הרבה בחסידות, ולפיו הקב"ה הוא "ממלא כל עלמין וסובב כל עלמין". 'ממלא כל עלמין' הוא האבא. כלומר האבא, כמו הדוקטור, נותן לכל אחד מילדיו, מאיבריו, מעולמותיו, את כל מה

לפי שנגלה על הים כגבור עושה מלחמות, שנאמר (שמות טו ג) "ה' איש מלחמה", נגלה על הר סיני כזקן מלא רחמים שנאמר (שמות כד י) "ויראו את אלהי ישראל".

(מכילתא שמות כ', ב')

לצאת מפרעה, ממצרים, זה להאמין שהקב"ה הוא ממלא כל עלמין וסובב כל עלמין, וכשאני פתאום תקוע ולא רואה שהממלא פועל, וכאילו אין כלום - אז מחזירים אותי למצרים, ואני חוטף כזו כאפה, ומכאן אנחנו יושבים מסובים!

כי מה זה מסובין? מסובין זה בני חורין גמורים. לחירות מלאה וגמורה הגענו רק כאשר "ויסב א-להים את העם דרך המדבר ים סוף", כי כל עוד לא היינו שם למטה - עוד סמכנו על איזה קשר שהיה לי עם איזה פקיד מצרי, קטן או מנכ"ל, שיעזור לי אם הם יתפסו אותנו חזרה. 'יש לי חבר במצרים הוא יסדר לי', 'אני מכיר משהו במדבר', 'אני אצעק, אני אתפלל, אני אגיד' - ומה קרה לנו לפני ים סוף? - 'ה' ילחם לכם ואתם תחרישון'. סבא. סבא קדישא.

התחלנו את הדברים בפגישה השבועית שיש לנו כאבות עם בנינו, שאנו נצרכים להיות איתם שם כמו סבא. בלי לשאול אותו עכשיו איך היה במבחן שלשום (ואם קשה לך, אבאלה? תתרגל...). אבל עכשיו נעבור למשהו עמוק יותר - פעם בשבוע אתה נדרש לתת לילד שלך שאתה לא רק 'ממלא' אלא אתה 'סובב'. כי זה בכלל לא אתה. כל מה שאתה מופיע זה מפני שאבא נתן לך את הכוח להיות ממלא, לתת לו את הכוחות לחיות, לתת לו את כח האביב קלוי גרש כרמל - ועכשיו אתה סבא, ויכול להיות שעכשיו, חודש האביב הוא החודש שבו אתה יכול להיות שתי המדרגות הללו של אבא;

אני ממש מצטער אבל זה ממש לא father ו- grandfather. זה אולי המקסימום שיכולים להגיע בשפה האנגלית. זה אבא וסבא!

טאטע, מה נשתנה

למנהג חב"ד יש תוספת של מילה קטנה, קטנה אבל מרכזית שלא מוותרים עליה, בנוסח ההגדה של פסח, ואומרים אותה בתחילת המגיד, לפני "מה נשתנה" - טאטע, מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות...

הילד ששואל את הקושיות הוא זה שגם אומר טאטע. וגם אם הילד הוא בן תשעים הוא פותח ואומר 'טאטע, מה נשתנה'. זו פניה לממלא. בעולם פה זו פניה של הילד לאביו. ושואלים - אז למה הלילה הזה אנחנו מסובין, והתשובה של 'טאטע' היא 'הלילה אנחנו נלמד גם אבא וגם סבא'. אני יכול לשאול את אבא את הקושיות, בהבנה של העולם הזה - 'איך זה שאתמול היה לי כך ואילו היום נתנו לי אחרת' וכו', אבל אבא צריך לרומם אותי ולקחת אותו על כנפי האמונה (ולא חלילה על כנפי הדימיון) ולהעלות אותי מאבא לסבא.

ויסב אלהים את העם דרך המדבר ים סוף... (שמות י"ג, י"ח)

כלומר - הרי כאשר הקב"ה הסב את העם, הוא שלח אותם בעצם לעשות סיבוב, כאילו עושים סיבוב פרסה לכיון מצריים, ואנחנו בכינו כי ראינו בזה גם טירטור וגם סכנה לחזור לכיוון המצרים, ואז הגענו לים סוף וראינו את המצרים רודפים אחרינו, וצעקנו ונחלקנו לארבע כתות, והיו אפילו בתוכנו מי שכבר צעקו 'איפה אבא? איפה אבא שיושיע?', ומה שקרה אז היה שהקב"ה הופיע עלינו כסבא. אז הגיע סובב כל עלמין!

בליל הסדר לוקח הקב"ה כל אחד ואחד מאיתנו ואומר לו "בני בכורי ישראל". יש בכור מצרים ויש להבדיל בכור ישראל, והוא לוקח כל בכור ובכור מישראל בידיו כמו אבא שצריך לקחת אותו ביד. הגענו לשפת ים סוף וצעקנו, והקב"ה אומר למשה -

מהימצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו. (שם י"ד, ט"ו)

ראויים הם והאמונה שהם מאמינים בי עם זכות אבותיהם שייקרא לפניהם הים. כאילו הוא הולך שם מרחוק, כמו איזה סבא זקן, כאילו הוא לא פעיל, כאילו הוא לא ממלא אלא סובב - ורק אז מתגלים הכוחות הפנימיים העצומים שלנו!

שתי מדרגות בפסח

בשביעי של פסח מופיע החלק הבא של יציאת מצרים. מופיע השלב החדש, הקשר החדש שלנו עם הקב"ה. אם בקישור הראשון פגשנו באבא שלוקח אותנו אחד אחד, ומוציא אותנו - "ואעבר עליך ואראך מתבוססת בדם מין ואמר לך בדם מין חיי ואמר לך בדם מין חיי" (יחזקאל ט"ז, ו') - הרי שאין זה כל הנס של פסח עדיין. זה פלא פלאות;

בפרשת החודש מזכירים שפסח כולל וחייב לכלול גם את שביעי של פסח. אגב, בהגדה של פסח, בליל הסדר, אנחנו לא מוותרים ומספרים מה בין ליל הסדר ובין שביעי של פסח - "במצרים לקו עשר מכות ועל הים לקו חמשים מכות" (לשיטת ר' יוסי הגלילי, וכן לכל שיטה נוספת המופיעה בנוסח ההגדה). ומה באמת ההבדל? - ההבדל הוא רק באחוזים, פי ארבע, או פי חמש? -

רבי יוסי הגלילי אומר: מנין אתה אומר שלקו המצרים במצרים עשר מכות ועל הים לקו חמשים מכות? במצרים מה הוא אומר? ויאמרו החרטום אל פרעה, אצבע אלהים הוא. ועל הים מה הוא אומר? וירא ישראל את הים הגדול אשר עשה יי במצרים, ויראו העם את יי, ויאמינו ביי ובמשה עבדו. כמה לקו באצבע? עשר מכות... (הגדה של פסח שם)

מה הרעיון? - זה נפלא! אצבע זה 'ממלא', ו-'יד' היא לא סתם פי חמש, חמש אצבעות, אלא היא היכולת לאחוז, היכולת לעשות "אגודה שלמה". במצרים התגלתה אצבע אלקים אבל על הים שרנו "ה' איש מלחמה ה' שמו", ואומרים על זה חז"ל -

